

НОВІ ГОРИЗОНТИ СУЧАСНОГО ВЕДЕЛЕЗНАВСТВА

Ольга Зосім

Гусарчук Т. Артемій Ведель: постать митця у контексті епох : монографія. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2017. 768 с.

Монографічне дослідження Тетяни Гусарчук є підсумком багаторічних студій ученої над музичним доробком Артемія Веделя. Фундаментальна праця, присвячена одній зі знакових постатей української музичної культури, підсумовує здобутки сучасного веделезнавства, яке сьогодні вийшло на новий рівень осмислення творчості митця. Новознайдені нотні джерела, сучасна едиційна та виконавська практики, накопичення інформації про життя і творчість видатного українського композитора, 250-річчя від дня народження якого було відзначено у 2017 році, уже давно потребували узагальнення та осмислення, що й було здійснено в монографії Т. Гусарчук – знаного українського музиколога, яка вже понад тридцять років досліджує творчий доробок А. Веделя.

Книга складається з десяти розділів і має дві наскрізні лінії – історико-культурну та музично-теоретичну, які органічно доповнюють одна одну. Враховуючи знаковість поста-ті митця для української культури, авторка значну увагу приділяє епосі, коли працював А. Ведель, та його оточенню. Подібні огляди є необхідною, майже ритуальною складовою монографічних праць, присвячених видатним діячам культури, а тому часто насичені вже відомим фактажем, який виконує функцію красивого, але зовнішнього декоративного оздоблення. Т. Гусарчук у своїй праці щасливо уникає цього. У першому розділі монографії не лише детально описано розвиток української культури доби безчасся, але й констатовано її домінанту: остання третина XVIII ст. відзначена не тільки нищенням українських свобод, а й напруженою та внутрішньо зосередженою боротьбою «багатьох найкращих синів України у тому напрямі, який отримає визначення “українське відродження” і дасть плоди у наступному – XIX столітті» (с. 32). Саме в націєтворчому ключі дослідниця розглядає постать А. Веделя та його творчість, яка припадає на злам епох і є «найдостовірнішим, найглибшим виразником часу в його інтелектуально-емоційній сутності» (с. 33).

Особистісні детермінанти творчості А. Веделя пов'язані з його оточенням, яке формувало митця як творчу особистість і громадянина. Тому Т. Гусарчук багато сторінок праці присвячує висвітленню тих особистостей, які відіграли ключову роль у житті композитора. Однак оточення лише формує людину, серцевиною є її особистість, яка в суспільстві лише розкриває індивідуальні якості, потенційно закладені в ній. Розгляду особистості А. Веделя присвячено другий розділ дослідження, де авторка інтерпретує постать митця як добровільного юродивого. Таке тлумачення особистості композитора дослідниця підкріплює аналізом його індивідуальності у світлі теорії психіатра Ч. Ломброзо, психологічної типології К. Г. Юнга, соціонічної теорії, концепції акцентуєваних типів К. Леонгарда, звертається вона й до феномену надприрод-

РЕЦЕНЗІЇ

них здібностей. Відмітимо, що такий підхід, на перший погляд, не може претендувати на об'єктивність і достовірність, оскільки психологічному та соціонічному аналізу піддається не особистість людини, а її образ, закарбований у спогадах сучасників, часто дуже суб'єктивних. Однак дослідниця не ставить крапки щодо визначення психологічного портрету митця чи особистісних характеристик відповідно до соціонічних типів, не наполягає на дарі пророцтва композитора, залишаючи ці питання відкритими. Однак при цьому вона наголошує, що ті питання є важливими для розуміння серцевини особистості композитора, що дає можливість глибше розуміти його творчість. Тому обґрунтованим виглядає висновок авторки про те, що постать А. Веделя «асоціюється не з образом романтичного героя XIX ст., а з безвічним образом християнського подвижника і великомученика»; трагічний життєвий шлях композитора не є трагедією, а перемогою християнських морально-етичних ідеалів добра, чесності і гуманності» (с. 150).

Надзвичайно глибокими є спостереження Т. Гусарчук щодо стилю композитора, які містяться в третьому та четвертому розділах монографії. Авторка полемізує з тими дослідниками, які інтерпретують творчість митця як представника сентименталізму. Вона наголошує, що сентименталістська складова не є глибинним нервом його творчості, відзначеної духом мужності та стійкого опору в контексті усвідомлення трагічності буття. Цей дух, що йде від «історико-героїко-лірико-драматичного конгломерату національної музичної культури», підносить творчість А. Веделя на рівень феномену історичного значення (с. 201). Т. Гусарчук констатує, що композитор дивовижно поєднує монументальні барокові форми та сентиментально-романтичний дух, і це є ознакою його індивідуального стилю. Однак «дивовижна зустріч бароко із сентименталізмом і романтизмом на території класицизму – у творчості Березовського, а надто Веделя і почасти Дегтярьова – була, мабуть, зумовлена <...> питомими рисами української ментальності» (с. 178). Продовжуючи вже сталу традицію вивчення національного стилю в українській музиці, дослідниця характеризує його крізь призму творчості митця. На основі

творчого доробку А. Веделя Т. Гусарчук робить висновок про стильову домінанту композитора, яка і є втіленням українського національного стилю кінця XVIII ст. Вона зазначає, що «універсальна класицистична основа його музичної мови настільки збагачена глибинними струменями народнопісенного мелосу, художньо-образна аура його творів настільки вирощена ментальною своєрідністю, що, поза сумнівом, у його творчості ми спостерігаємо національний стиль, сформований напередодні романтичної доби» (с. 221).

Для джерелознавців та текстологів надзвичайну цінність має п'ятий розділ монографії, де систематизовано відомості про рукописи творів композитора в бібліотеках України й Росії та нотні видання творів митця XX – початку XXI ст. У розділі порушуються також складні питання достовірності джерел та авторської атрибуції. Зазначимо, що ця частина монографії хоча й має функцію узагальнення, проте водночас вона є розімкненою, відкритою, оскільки далеко не всі твори композитора віднайдені, а низка з них потребує додаткової експертизи щодо авторства А. Веделя. Дослідниця вказує на перспективи джерелознавчих і текстологічних студій, де, окрім знаходження нових творів та остаточного встановлення або спростування авторства А. Веделя, цікавим виявилось б наукове видання різних редакцій популярних композицій, оскільки вони відображають виконавську практику творчого доробку митця (с. 260). Джерелознавчо-текстологічні студії монографії продовжено у дев'ятому розділі праці, де розглянуто історію редакцій творів композитора у XX ст., а також порушено проблемні питання вербального тексту в музиці А. Веделя в сучасній виконавській практиці. Останні є ключовими, бо важливим є історично правильний підхід при озвученні канонічних церковнослов'янських текстів відповідно до історичних реалій останньої третини XVIII ст.

Шостий розділ монографії має передусім значення для музичної теорії, оскільки в ньому детально проаналізовано особливості мелодики, гармонії, поліфонії, формотворення та музичної драматургії у хорових творах А. Веделя, розглянуто питання взаємодії слова і музики. Останній аспект надзвичайно важливий, оскільки творчість композитора

ОЛЬГА ЗОСІМ. НОВІ ГОРИЗОНТИ СУЧАСНОГО ВЕДЕЛЕЗНАВСТВА

є вокально-хоровою, де він виступає у ролі інтерпретатора літургічних та інших сакральних текстів. Хоровим композиціям на тексти Псалтиря присвячено сьомий розділ монографії, де авторка є герменевтом, розкриваючи художні прийоми та форми втілення псалтирних текстів у духовних концертах митця. Дослідниця не обмежується лише творчістю А. Веделя і долучає до аналізу хорові концерти Д. Бортнянського та С. Дегтярьова, написані на тексти псалмів, зосереджуючись на проблематиці об'єктивності й суб'єктивності їх тлумачення та співвідношення тексту й музики у їх утіленні. Т. Гусарчук констатує більшу суб'єктивність в інтерпретації Псалтиря в парі *Бортнянський – Ведель* та більш тонке проникнення у зміст втілюваних текстів у парі *Дегтярьов – Ведель*. Суб'єктивізм та «вживання» в сакральні тексти зумовлені, на думку дослідниці, глибокою релігійністю композитора. У цьому контексті особливе значення має підрозділ 7.4, де розглядаються питання фідеїстичного діалогу в духовних концертах А. Веделя. Релігійна комунікація, фідеїстична комунікація, фідеїстичний діалог, фідеїстичне спілкування – поняття відносно нові для українського музикознавства, їх розробка лише починається. Ці або споріднені за значенням терміни використовуються на «позначення змісту та спрямованості композиторських висловлювань в релігійній музиці» (с. 384). Звертання до фідеїстичної комунікації як базової категорії дозволяє більш точно та глибоко інтерпретувати особливості драматургії в хорових композиціях на тексти Псалтиря, коли пояснити їх музичне втілення можна лише, спираючись на ситуативні модуси фідеїстичної комунікації, закладені в сакральних текстах. Утім, авторка не обмежується лише релігійною інтерпретацією Псалтиря у творчості А. Веделя, а розглядає низку концертів («На ріках Вавилонських», «Боже, приїдоша язици в достояніє Твоє», «Ко Господу, внегда скорбити мі, воззвах») у єдності релігійної, морально-етичної та суспільно-історичної проблематики, що є суголосною як добі митця, так і сучасності. У восьмому розділі детально

розглянуто твори композитора, написані на канонічні тексти – літургійні цикли, всеношну, ірмоси канону, окремі піснеспіви богослужіння, де відзначено багаторівневість взаємодії слова і музики, кантиленно-декламаційний тип мелодики, варіантний тип розвитку музичного матеріалу, особливість фактурної організації, детермінованої потужною експресією висловлювання (с. 486).

Останній, десятий, розділ праці охоплює різні аспекти рецепції творчості митця у ХХ – на початку ХХІ ст. У першій його частині здійснено огляд концертної практики й аудіозаписів хорових композицій А. Веделя. Зазначимо, що цей огляд також є потенційно відкритим, оскільки далеко не всі записи композицій А. Веделя виявлено, а отже, на нас чекають нові відкриття. Завершують дослідження параграфи, у яких розглянуто сучасний етап українського веделезнавства (наукові конференції, фестивалі, видання) та вказано на веделевські традиції у творчості українських композиторів – Миколи Лисенка, Михайла Вериківського, Олександра Кошиця, Івана Карабиця, Євгена Станковича, Мирослава Скорика, Валентина Сильвестрова, Світлани Острової, Ігоря Тилика.

Як будь-яке фундаментальне дослідження, книга Т. Гусарчук має різні смислові та інформаційні пласти: читач, що не є професійним музикантом, буде захоплений широкою панорамою української культури від другої половини ХVІІІ ст. до сучасності та реалістичністю деталей у створенні образу славетного композитора; хоровий диригент поглибить і систематизує свої знання з історії української хорової музики та творчості видатного митця; музикознавець-аналітик зануриться в теоретичні питання мелодики, поліфонії, ритміки, формотворення, музичної драматургії. Але нікого ця книга не залишить байдужим, передусім через особистісну детермінанту її авторки – Т. Гусарчук, яка, не полишаючи класичної для наукових праць об'єктивності висловлювання, вносить особистісно-пристрасний емоційний тон у розповідь про одного з найвидатніших митців в історії української музики.